

KAMIL WABNIC

ORCID: 0000-0001-9762-3420

Uniwersytet Wrocławski

Wydział Filologiczny, Instytut Filologii Polskiej

Akty mowy — rozwój teorii w XXI wieku (rozpoznanie interdyscyplinarne)

Abstrakt

Niniejszy artykuł zawiera opis najważniejszych i najnowszych prac teoretycznych i badawczych, które związane są bezpośrednio z teorią aktów mowy. Składa się z pięciu części. Części pierwsza, druga i trzecia są poświęcone pracom teoretycznym: klasycznym opracowaniom z lat sześćdziesiątych, siedemdziesiątych i osiemdziesiątych; pracom — głównie Jacoba Meya — z początku XXI wieku; różnym propozycjom klasyfikacji aktów mowy. W częściach czwartej i piątej zaprezentowano głównie prace materiałowe z podziałem na dyscypliny badawcze. Prezentowany w tych częściach stan badań obejmuje przede wszystkim prace powstałe w ostatnich latach (w XXI wieku lub — w wypadku nielicznych pozycji — w latach dziewięćdziesiątych XX wieku). Część czwarta zawiera opisy badań *stricte* pragmatycznych z uwzględnieniem dwóch podstawowych ujęć: CCSARP (*Cross-Cultural Study of Speech Act Realization Patterns*) oraz gramatyki lokalnej (*local grammar*). W części piątej skoncentrowano się na badaniach z innych dziedzin, w których wykorzystuje się również teorię aktów mowy, takich jak: językoznawstwo (z podziałem na badania kulturowe oraz tekstologie i genologię), retoryka, pedagogika i analiza dyskursu, psychologia i logopedia.

Słowa kluczowe: akt mowy, pragmatyka, CCSARP, gramatyka lokalna, stan badań.

1. Podstawy teorii aktów mowy

John L. Austin — głównie za sprawą książki *Jak działać słowami* (1962) wydanej w Polsce po raz pierwszy 1987 roku — wprowadził do współczesnego językoznawstwa szeroko zakrojoną refleksję o tak zwanych wypowiedziach performatywnych¹.

¹ W odniesieniu do prac Austina używam terminu *wypowiedź performatywna* lub *performatyw*, gdyż nimi operuje autor. We fragmentach uogólniających ustalenia Austina posługuję się terminami *akt mowy* lub *czynność mowy* — mającymi szersze znaczenie. Austin w swoich wykładach ostatecznie sam odchodzi od dychotomicznego podziału na *konstatacje* i *performatywy*, wprowadzając *akt mowy* jako termin ogólny.

Praca Austina ma za podstawę filozofię języka, jednakże jej ustalenia wpisują się w lingwistykę, ponieważ skutecznie opisuje ona język na poziomie pragmatycznym, który jest równoległy do poziomów syntaktycznego i semantycznego. Ponadto poziom pragmatyczny jest mocno związany z poziomem tekstowych, o czym świadczy zainteresowanie tekstologów pragmatyką (por. 5.2. *Językoznawstwo — tekstologia i genologia*). Austin zauważył, że filozofowie języka częściowo pomijają fakt, że nie wszystkie zdania czy wypowiedzi podlegają ocenie prawdziwościowej. Część zdań, które wyglądają jak twierdzenia, nie jest ani prawdziwa, ani fałszywa, ponieważ nie pełnią one funkcji poznawczej w tym znaczeniu, że nie mówią o rzeczywistości. Mają za to funkcję sprawczą (performatywną), czyli kształtują rzeczywistość — Austin nazywał więc te wypowiedzi performatywami i przeciwstawiał je wypowiedziom konstatującym.

John Searle — uczeń Austina — w swojej książce *Czynności mowy. Rozważania z filozofii języka* (1968) wyraźnie wskazuje, że teoria Austina ma zastosowanie do całego uniwersum mowy, gdyż każde działanie językowe pełni lub może pełnić funkcję sprawczą i w pewien sposób oddziałuje na rzeczywistość — nawet jeśli jest to konstatacja. Searle nie stawia już w centrum terminu „performatyw”, lecz postuluje akt mowy i definiuje je jako podstawową jednostkę komunikacji. Dwie podstawowe cechy, które akty mowy charakteryzują, to powiązanie z nadawcą komunikatu oraz wytwarzanie ich z określoną intencją:

Jednostką komunikacji językowej nie jest [...] symbol, słowo lub zdanie czy nawet wypowiedzenie symbolu, słowa lub zdania, lecz jest nią raczej wytworzenie lub wysłanie symbolu lub słowa czy zdania, w trakcie wykonywania czynności mowy. [...] Mówiąc dokładniej, wytwarzanie czy wysłanie zdania wypowiedzianego w pewnych warunkach to czynności mowy, a czynności mowy [...] są podstawowymi lub najmniejszymi jednostkami komunikacji językowej. [...] Gdy traktuję dźwięk lub znak na kawałku papieru jako przypadek komunikacji [...], jedną z rzeczy, jaką muszę przyjąć, jest to, że ów dźwięk czy znak wytworzony został przez istotę czy istoty mniej lub bardziej podobne do mnie, a wytworzeniu temu towarzyszyły pewnego rodzaju intencje. (Searle 1968: 29)

Searle zauważył również, że intencja nadawcy komunikatu nie zawsze jest wyraźnie widoczna w językowej realizacji aktu mowy. W związku z tym podzielił realizację aktów mowy na bezpośrednie (*direct*) i pośrednie (*indirect*)². W wypadku bezpośrednich realizacji aktu nadawca dosłownie wyraża swoją intencję, w wypadku pośrednich — intencja jest przez nadawcę ukrywana, czyli dochodzi do przesunięcia zawartości aspektu lokucyjnego względem illokucyjnego, ponieważ intencja nadawcy w pewnym stopniu nie pokrywa się z jego wypowiedzią i musi być dekodowana przez odbiorcę na podstawie jego wiedzy kontekstowej (Searle 1968, 1975).

Z punktu widzenia językoznawstwa dokonania Austina i Searle’a można sprawdzić do sklasyfikowania wypowiedzi, opierając się na ich cechach pragmatycznych,

² Zwykle w języku polskim używa się terminów *pośrednie* i *bezpośrednie* akty mowy, jednakże czasem pojawiają się inne propozycje. Przykładem mogą być tutaj terminy akty *jawne* i *ukryte* stosowane w *Tekstologii* (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009).

co wpisuje je w nurt tekstologii. Rzuciły one nowe światło na relacje nadawczo-odbiorcze w komunikacji językowej oraz znacząco przyczyniły się do opracowania i upowszechnienia teorii dyskursu³ jako zdarzenia komunikacyjnego — ciągu zachowań językowych, których postać zależy od tego, „kto mówi, do kogo, w jakiej sytuacji i w jakim celu” (Grabias 2001: 222) i które podlegają określonym regułom (por. Duszak 1995; Żydek-Bednarczuk 2005).

Rozwój teorii aktów mowy przebiegał dynamicznie i szybko zdobywała ona popularność. Wśród istotnych rozwinięć teorii aktów mowy można wskazać artykuł filozofa języka Paula Grice’a *Logika a konwersacja* (1975), w którym autor wprowadza terminy implikatur konwersacyjnych oraz maksym konwersacyjnych. Prace Grice’a dotyczą przede wszystkim pośrednich (ukrytych) realizacji aktów mowy i znacząco rozszerzają to pole zainteresowania pragmatyki. Teorię Grice’a szczegółowo omawia i komentuje Dorota Zdunkiewicz-Jedynak na łamach „Poradnika Językowego” (Zdunkiewicz 1988). Grice w swoich pracach zakłada, że komunikacja opiera się na kooperatywnej postawie nadawcy i odbiorcy, którzy dążą w wymianie zdań we wspólnym kierunku i do wspólnego celu — porozumienia⁴.

Oczywiście ujęć teoretycznych i rozszerzeń spojrzenia na akty mowy jest więcej — zwykle jednak to prace filozofów: Austina, Searle’a i Grice’a są przywoływane w opisach rozwoju teorii. Także w latach siedemdziesiątych — równoległe do prac Grice’a — publikowano znacznie więcej na temat aktów mowy. Wielu językoznawców i filozofów języka wprowadzało mniejsze lub większe modyfikacje i uzupełnienia teorii. Powstawały zbiory artykułów i monografie — można tutaj wskazać na przykład trzeci numer serii „Syntax and Semantics” (Cole, Morgan 1975) z artykułami wspomnianych wcześniej: Searle’a i Grice’a, a także Jerrolda Sadocka *The Soft, Interpretive Underbelly of Generative Semantics* (1975), Georgii Green *How to Get People to Do Things with Words: The Whimperative Question* (1975) czy Bruce’a Fräsera *Hedged Performatives* (1975). Istotna jest również publikacja pokonferencyjna *Proceedings of the Texas Conference on Performatives, Presuppositions, and Implicatures* (Rogers, Wall, Murphy 1977), między innymi z przedrukiem artykułu Searle’a *A Classification of Illocutionary Acts* (1976), artykułem Sadocka *Aspects of Linguistic Pragmatics* (1977) czy Robin Lakoff *What You Can Do with Words: Politeness, Pragmatics, and Performatives* (1977).

Teoria aktów mowy dodatkowo wzmocniła zainteresowanie pragmatyką języka, na jej temat powstało w latach osiemdziesiątych kilka podręczników, na przy-

³ Współcześnie wskazuje się, że teoria aktów mowy nie spełnia w pełni wymagań, które stawia się przed analizą dyskursu, gdyż koncentruje się przede wszystkim na poziomie poszczególnych wypowiedzi (por. Cap 2016).

⁴ Krytycy Grice’a oraz pochodnych teorii wskazują na nadmiernie rozrastający się inwentarz reguł oraz zbyt optymistyczny pogląd o kooperatywnej postawie uczestników komunikacji jako główne wady teorii i wskazują potrzebę zachowania twarzy (według teorii twarzy) jako właściwsze wyjaśnienie zachowań komunikacyjnych — w szczególności grzeczności językowej (por. Goffman 1967; Brown, Levinson 1987; Fraser 1990; Caffi 1999; Bartłomiejczyk 2016).

kład *Explorations in Semantics and Pragmatics* (Leech 1980), *Principles of Pragmatics* (Leech 1983), *Pragmatics* (Levinson 1983). Ten ostatni został przełożony na język polski w 2010 roku.

2. Rozwój teorii w XXI wieku

Jedną z najnowszych aktualizacji teorii aktów mowy została wprowadzona przez Jacoba Meya w *Pragmatics: An introduction* (2001). Została dokonana już na płaszczyźnie językoznawstwa, a nie filozofii języka. Mey w swoich pracach wprowadził termin *aktu pragmatycznego*. Autor (2001, 2007, 2010) pisze, że pośrednie akty mowy zwykle wyrażane są za pomocą wypowiedzi, które nie odzwierciedlają intencji nadawcy. Świadczy to o tym, że wartość interakcyjna tych wypowiedzi nie wynika z ich budowy leksykalnej oraz semantycznej, lecz z sytuacji komunikacyjnej. Mey odróżnia akty mowy od aktów pragmatycznych i wskazuje, że akty mowy, by mieć wartość komunikacyjną, muszą być utworzone i umiejscowione w sytuacji komunikacyjnej, akty pragmatyczne zaś, nie tylko są tworzone i umiejscawiane w sytuacji komunikacyjnej, ale ją kształtują oraz warunkują sposób działania uczestników komunikacji. Akty pragmatyczne wymuszają na użytkownikach języka ściśle dostosowanie się do warunków sytuacji komunikacyjnych i na przykład używanie wyłącznie ograniczonego zasobu środków językowych zgodnego ze zwyczajem kulturowym. Akty pragmatyczne Mey definiuje zatem jako takie akty mowy, które są silnie zakorzenione w sytuacji komunikacyjnej oraz konsolidują użytkowników języka z ich działaniami. Można dostrzec istotne podobieństwo między aktami pragmatycznymi Meya a aktami performatywnymi Austina — w obu wypadkach silny wpływ na rzeczywistość jest ich cechą konstytutywną. Mey zdaje się jednak zwracać większą uwagę na kulturową konwencjonalność tych aktów.

W tym ujęciu najistotniejsze nie są cechy językowe lub warunki fortunności realizacji aktu mowy, lecz prototypowe działania mające odbicie w konkretnych sytuacjach językowych lub grupach takich sytuacji. Taki uogólniony, prototypowy akt pragmatyczny to właśnie *pragmem*. Zatem przykładami pragmemów mogą być uogólnione: zaproszenia, łapówki, podjudzania (Mey 2010: 2884).

Mey w swej teorii aktów pragmatycznych kieruje się przekonaniem o nadrzędności pragmatyki względem semantyki. Zauważa, że badacze często w swych analizach tekstów wychodzą od semantyki, a następnie, gdy dane semantyczne okazują się niewystarczające do pełnego odczytania znaczenia tekstu, sięgają po wyjaśnienie pragmatyczne. Mey uważa, że prawidłowa analiza tekstu musi być zawsze poprzedzona analizą pragmatyczną. Swoje tezy popiera słowami Katarzyny Jaszczolt, która wskazuje, że w licznych badaniach podejście do aktów mowy jest niejasne i mętne, ponieważ analizę zdania uzupełnia się pragmatycznie wyłącznie wtedy, gdy semantyka nie pozwala wyjaśnić znaczenia (Jaszczolt 2010: 2899–2900). W teorii aktów pragmatycznych podstawę analizy stanowi zatem sytuacja zewnętrzna dzia-

łania językowego, od której zależny jest ostateczny kształt wypowiedzenia — jego perspektywa wewnętrzna. „Pragmatyka [...] toruje sobie drogę ze świata ogólnych aktów pragmatycznych (pragmemów) do jednostkowego, usytuowanego przejawu (*praktu*)”⁵ (Mey 2010: 2884). Prakt, czyli urzeczywistnienie pragmemu, jego realizacja tekstowa, aby mógł być zdekodowany, wymaga od uczestników komunikacji wiedzy o zdarzeniu komunikacyjnym oraz jego skutkach.

Teoria aktów pragmatycznych Jacoba Meya wskazuje perspektywę pragmatyczną jako podstawę analizy zdarzenia komunikacyjnego, którego centralnym elementem niewątpliwie jest tekst. Można zatem rozszerzyć pogląd Meya na całą tekstosferę, współgra to ze współczesnymi metodami prowadzenia analizy tekstologicznej czy genologicznej, gdzie również obligatoryjna jest analiza pragmatyczna tekstu. Ponadto Mey, mimo koncentracji na perspektywie pragmatycznej, silnie wiąże teorię aktów mowy z systemowym myśleniem o języku. Zasadniczo akt mowy i poziom pragmatyczny języka były intuicyjnie spajane z teorią języka Ferdinanda de Saussure’a, jednakże brakowało formalnego opracowania. Mey wprowadził termin *pragmem* — analogicznie do fonemu czy morfemu — czyli abstrakcyjne wyobrażenie o działaniu językowym i wykorzystywanych środkach językowych; termin *pract*, czyli tekstowa realizacja pragmemu; oraz termin *allopract* na określenie wariantu takiej realizacji. Akty mowy czy ściślej — akty pragmatyczne wpisują się zatem w Saussure’owskie myślenie o języku, gdyż z powodzeniem można określić ich abstrakcyjne wzorce oraz konkretne — tekstowe — realizacje.

Wśród najnowszych tekstów teoretycznych rozwijających teorię aktów mowy można wskazać jeszcze prace Johna Acheoaha, który rozwija teorię *pragma-craftingu*. Opiera się ona na założeniu, że komunikacja jest procesem pragmatycznego wytwarzania, czyli dobierania werbalnych i niewerbalnych elementów komunikacji, od mniejszych do większych struktur, z myślą o osiągnięciu celu illokucyjnego. Badacz wyróżnia i definiuje kilka istotnych pojęć (Acheoah i Ibileye 2016; Acheoah i Olaleye 2016), wydaje się jednak, że autorzy teorii nie wychodzą poza poczynione przez innych badaczy ustalenia teoretyczne, jedynie zaś łączą kilka podejść. Teoria *pragma-craftingu* łączy w sobie elementy analizy pragmatycznej, strukturalnej i semantycznej, dzięki czemu pozwala uzyskać spójny i zbliżony do kompletnego obraz badanego aktu komunikacyjnego. Sprawia to, że może być z powodzeniem wykorzystywana w opisie komunikacji.

Również w ostatnich latach ukazywały się liczne publikacje referujące, podsumowujące lub krytycznie komentujące dotychczasowe teorie aktów mowy. Wskazać tu należy przede wszystkim rozdział *Speech acts* (Collavin 2011) z pierwszego tomu serii „Handbooks of Pragmatics” (Bublitz, Jucker, Schneider 2011), rozdział *Speech act theory* (Sbisà 2009) z pierwszego tomu serii „Handbook of Pragmatics Highlights” (Verschueren, Östman 2009). Autorki tych opracowań koncentrują się

⁵ „Pragmatics [...] works its way [...] from the world of generalized pragmatic acts (or ‘pragmemes’), towards the individual, situated expression (or ‘pract’)” (przekład własny).

przede wszystkim na Austinowskich fundamentach teorii, ale wskazują również jej późniejsze modyfikacje czy też wcześniejsze inspiracje. Ponadto obie serie stanowią istotną podstawę teoretyczną i metodologiczną wielu badań oraz prezentują także prace materiałowe. „Handbook of Pragmatics Highlights” liczy sobie dziesięć tomów wydanych w latach 2009–2011, a w ramach „Handbooks of Pragmatics” ukazało się dotychczas czternaście tomów — ostatni w roku 2022. Prócz serii wydawniczych z pewnością zasługują na uwagę liczne czasopisma poświęcone pragmatyce z prawdopodobnie najstarszym, powstałym w 1977 roku „Journal of Pragmatics” na czele. Na rynku znalazły się również dwa podręczniki zatytułowane: *Pragmatics* (Mey 2001; Huang 2007).

Wśród polskich opracowań dotyczących teorii aktów mowy warto wskazać trzeci tom serii „Współczesna Polszczyzna. Wybór opracowań” — *Akty i gatunki mowy* (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska, Szadura 2004), który zawiera przedruki najważniejszych artykułów dotyczących tematu. Na uwagę zasługuje również tom 23 czasopisma „Język a Kultura” — *Akty i gatunki mowy w perspektywie kulturowej* („Język a Kultura” 2012) oraz rozdziały poświęcone aktom mowy i pragmatyce w podręcznikach i ogólnych monografiach językoznawczych (Bartmiński 2001; Tabakowska 2001; Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009).

Na płaszczyźnie opisu języka polskiego teoria aktów mowy i pragmatyka są zwykle związane z tekstologią, stanowiąc jedną z płaszczyzn opisu tekstu. W Polsce szerzej pragmatyką języka zwykle zajmują się neofilolodzy, o czym świadczy obecność na wydziałach i w instytutach neofilologicznych katedr i zakładów pragmatyki lub pragmatyki w połączeniu ze stylistyką, translatoryką, semantyką i innymi pokrewnymi dyscyplinami. Jednym z głównych polskich ośrodków zajmującym się badaniami pragmatycznymi oraz teorią aktów mowy jest Uniwersytet Łódzki, z którym związane jest czasopismo „Lodz Papers in Pragmatics”.

Istotną adaptację teorii aktów mowy stanowi również monografia *Gramatyka interakcji werbalnych* Aleksego Awdiejewa (2004). Językoznawca na podstawie języka polskiego oraz rosyjskiego dokonuje próby przedstawienia reguł interpersonalnego (pragmatycznego) poziomu języka i wskazuje między innymi na zależności między tradycyjnie rozumianą gramatyką a teorią aktów mowy, a także na podstawowe strategie interakcyjne oraz związane z nimi operatory. Pracę Awdiejewa poprzedził tom tegoż autora *Gramatyka komunikacyjna* (Awdiejew 1999), który był zapowiedzią późniejszej monografii. Tezy *Gramatyki komunikacyjnej* oraz *Gramatyki interakcji werbalnych* zostały zrewidowane i rozszerzone w kolejnej monografii pod tytułem *Gramatyka sensu* (Awdiejew, Habrajka 2020). W *Gramatyce sensu* autorzy wyraźnie wskazują, że tekst jest jedynie pozostałością czy konsekwencją aktu komunikacji i jest wobec tego aktu zjawiskiem sekundarnym.

3. Klasyfikacje aktów mowy

Klasyfikacje aktów mowy można podzielić na dwie podstawowe grupy — klasyfikacje aprioryczne oraz aposteriotyczne. Aprioryczne tworzone są na podstawie zdefiniowanych kryteriów teoretycznych, a aposteriotyczne⁶ — analizy konkretnego materiału językowego. Odrębne od nich są klasyfikacje opozycyjne. W ich wypadku istotne jest ujęcie klas w relacji opozycji cech różnicujących — ich charakter może być zarówno aprioryczny, aposteriotyczny, jak i hybrydyczny. Istnieje ponadto grupa klasyfikacji podporządkowanych odrębnym i specyficznym kryteriom różnicującym, na przykład klasyfikacja aktów mowy utworzona na podstawie kryterium grzeczności językowej (Katz 2015; por. Culpeper, Bousfield, Wichmann 2003).

Pierwszą klasyfikację aktów mowy przedstawił już Austin. Klasyfikacja Austina opiera się na podziale aktów mowy ze względu na moc illokucyjną realizacji aktu i w założeniu powinna obejmować całe uniwersum mowy. Jednakże Austin (1962/1983: 692–696) podaje, że opracował swoją klasyfikację na podstawie wydobytych ze słownika czasowników, które mogą być używane performatywnie, czyli właściwie klasyfikacja dotyczy prymarnie czasowników, a jedynie wtórnie — aktów mowy. Austin wydzielił zatem pięć klas: osądzeniowce⁷ (*verdictives*), sprawczce (*exercitives*), zobowiązaniowce (*commissives*), zachowaniowce (*behabitives*), wykładniowce (*expositives*).

Klasyfikację Austina cechuje pewna nieprecyzyjność w wyróżnianiu poszczególnych klas, wynikająca częściowo z metody jej tworzenia. Austin opiera swą klasyfikację głównie na czasownikach, co jest szczególnie kłopotliwe w wypadku podziału na osądzeniowce i wykładniowce, gdyż obie te grupy dotyczą konstatacji i nie każdą wypowiedź można jednoznacznie zaklasyfikować. Ponadto zachowaniowce oraz sprawczce nie są wystarczająco precyzyjnie wydzielone i niektóre przykłady podawane przez Austina można by przypisać do innych klas. Zobowiązaniowce nie budzą większych wątpliwości.

Z tego względu klasyfikacja Austina nie przyjęła się w całości i była poddawana licznym modyfikacjom. Jedną z często wykorzystywanych jest klasyfikacja Searle'a opisana w artykule *A Classification of Illocutionary Acts* (Searle 1976). Autor jasno wyraża opinię, że typ czasownika nie implikuje bezpośrednio typu aktu mowy, w którym ten czasownik został użyty, i również fakt użycia dwóch różnych czasowników nie oznacza jednocześnie, że tworzą one dwa różne akty mowy. Zatem czym innym powinna być klasyfikacja czasowników performatywnych, a czym innym klasyfikacja aktów mowy. Searle swoją klasyfikację opiera więc na trzech zmiennych pozwalających różnicować akty mowy i są to: cel komunikacji, kieru-

⁶ Szczegółowych klasyfikacji aposteriotycznych nie będę tutaj omawiał właśnie ze względu na sposób ich otrzymywania i ich funkcjonowanie w kontekście konkretnego materiału badawczego, na podstawie którego powstały i który opisują.

⁷ Podaję tutaj nazwy proponowane przez Bohdana Chwedeńczuka w przekładzie drugiego wydania wykładów Austina (1962/1993).

nek wpływu między komunikatem a rzeczywistością pozajęzykową oraz wyrażany stan psychiczny. Na tej podstawie wyróżnia pięć klas aktów mowy: asercje (*representatives/assertives*), dyrektywy (*directives*), komisywy (*commissives*), ekspresywy (*expressives*) i deklaratywy (*declarations*) (zob. Searle 1976).

Oprócz artykułu Searle'a ukazywały się również inne prace zawierające propozycje klasyfikacji aktów mowy. Można tu wskazać na przykład *Res Cognitas: An Essay in Rational Psychology* (Vendler 1972) oraz *A study in the lexical analysis of English speech activity verbs* (Ballmer, Brennenstuhl 1981), w których autorzy — podobnie jak Austin — koncentrowali się na czasownikach. Inne podejście zostało zaprezentowane w książce *Linguistic communication and speech acts* (Bach, Harnish 1979), której autorzy przedstawili czteroklasową klasyfikację zawierającą: konstatacje (*constatives*), dyrektywy (*directives*), komisywy (*commissives*) i serdeczności (*acknowledgments*⁸). Jej bazą jest rodzaj postawy nadawcy komunikatu, czyli jego intencja. Oprócz podstawowego czteroklasowego podziału autorzy wyróżniają subklasy: piętnaście dla konstatacji, sześć dla dyrektyw, dwie dla komisyw i osiem dla serdeczności. Czyni to tę klasyfikację najbardziej złożoną i szczegółową, aczkolwiek podział na subklasy częściowo jest oparty na kryterium zróżnicowania mocy illokucyjnej poszczególnych realizacji aktów mowy, co było krytykowane przez Searle'a w wypadku klasyfikacji Austina, ponieważ przesuwa to klasyfikację z obszaru podziału aktów mowy według kryteriów illokucyjnych w stronę różnic w sposobie wyrażania intencji, czyli lokucji (zob. Searle 1976: 1–2).

Wśród innych klasyfikacji można jeszcze wskazać na przykład klasyfikację podstawowych aktów mowy (Auwera 1980), której autor różnicuje akty mowy na podstawie trzech hierarchicznych opozycji. Wszystkie akty mowy są dzielone na asertywne (*assertives*) bądź nieasertywne (*non-assertives*), następnie nieasertywne mogą być interrogatywne (*interrogatives*) bądź optatywno-imperatywne (*optative-imperatives*), ostatecznie optatywno-imperatywne mogą być imperatywne (*imperatives*) bądź optatywne (*optatives*).

Wydaje się, że spośród tradycyjnych klasyfikacji najczęściej komentowaną oraz wykorzystywaną jest klasyfikacja Searle'a (zob. Kiklewicz 2010: 192), wciąż jednak językoznawcy ją usprawniają, modyfikują lub proponują klasyfikacje alternatywne. Można tu wskazać chociażby klasyfikację Leecha (1983) lub Yule'a (1996). W 2001 roku w podręczniku pod redakcją Elżbiety Tabakowskiej *Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa* ukazała się modyfikacja klasyfikacji Searle'a (Vazquez-Orta et al. 2001). Klasyfikacja ta jest również przytaczana przez popularny podręcznik do tekstologii Bartmińskich (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009: 126–128). Kognitywna klasyfikacja wprowadza pewne usprawnienie teorii Searle'a, ponieważ dostrzega cechy wspólne między klasami wydzielanymi przez Searle'a i łączy je w pary. Autorzy wyróżniają akty *konstytytywne*, czyli ekspresywy i deklaratywy,

⁸ Angielska nazwa *acknowledgments* nie ma polskiego odpowiednika o podobnym charakterze użycia. Odpowiednikiem takim musiałby być wspólny hiperonim dla gratulacji, kondolencji, podziękowań, powitań, przeprosin, życzeń itp. — na przykład wskazywane przez „Słowosiec”: *serdeczności*.

ponieważ zarówno jedne, jak i drugie służą kreacji rzeczywistości społecznej. Akty dyrektywne i komisywne są połączone w nadklasę *obligatywów*, ponieważ zarówno jedne, jak i drugie polegają na zobowiązaniu kogoś do podjęcia jakichś czynności w przyszłości. Ponadto autorzy wydzielają jeszcze trzecią nadklasę — *informatywów*. Włączają do niej asercje oraz — wydzieloną klasę *pytań o informacje*. Pytania o informacje nie pojawiają się w klasyfikacji Searle'a i właściwie nie są wydzielane przez inne klasyfikacje, których podstawą jest funkcja illokucyjna aktu czy też intencja nadawcy. Taka klasa wydaje się nieuzasadniona, ponieważ pytania o informacje odróżnia od reszty dyrektyw jedynie rodzaj czynności, do której obligowany jest adresat komunikatu: dyrektywy dotyczyłyby wówczas wyłącznie czynności w rzeczywistości pozajęzykowej, a pytania o informacje — czynności językowych. Autorzy uzasadniają to między innymi za pomocą przykładów wypowiedzi:

[z]auważmy, że prośba wyrażona w (5)a [Daj mi kluczyki. Ja poprowadzę.] jest zupełnie inna niż pytanie, które służy uzyskaniu informacji ((4)b) [Czy może mi pani powiedzieć, jak dostać się do dworca?]. Marek [nadawca komunikatu (5)a] nie chce, aby Piotr [adresat tego komunikatu] mu coś powiedział, ale żeby coś zrobił, a konkretnie, żeby dał mu kluczyki od samochodu. (Vazquez-Orta *et al.* 2001: 209)

To rozróżnienie nie wydaje się właściwe. Inne opracowania nie różnicują w ten sposób aktów mowy, na przykład Bach i Harnish umieszczają pytania wśród dyrektyw (Bach, Harnish 1979: 47), podobnie Kiklewicz wyróżnia akty pytające, ale są one jedną z klas (obok aktów dyrektywnych i wokatywnych) aktów sprawczych i apelatywnych, nie zaś podklasą aktów informacyjnych. Podobnie Leech w swojej propozycji modyfikacji klasyfikacji Searle'a postrzega pytania jako subclassę aktów dyrektywnych (Leech 1983).

Śpośród klasyfikacji ostatnich lat na szczególną uwagę zasługują prace Aleksandra Kiklewicza (2009, 2010, 2021), w których autor prezentuje klasyfikację opozycyjno-hierarchiczną, jednak bardziej złożoną niż Auwera (1980). Jej opozycyjny charakter jest konsekwencją zastosowania mechanizmu wyodrębniania pragmatycznych cech dystynktywnych aktu mowy ujawnianych w porównaniu z innymi aktami. Hierarchiczność wynika z możliwości opisu aktów mowy z różną szczegółowością. Kiklewicz w ostatniej wersji klasyfikacji wyróżnia osiemnaście niepodzielnych klas aktów mowy: fatyczne, ekspresywne, etykietalne (rytualne), zwyczajowe (przesady), deskryptywy eksternalne, deskryptywy internalne, modalne, metajęzykowe, kreatywne, pytania, wokatywne, dyrektywy stanotwórcze, dyrektywy kooperacyjne, ezoteryczne, sugerujące, komisywy, etologiczne, akwizycyjne, a na pełną klasyfikację składa się trzydzieści jeden elementów — hipo- i hiperklas aktów mowy (zob. Kiklewicz 2021).

Na uwagę zasługuje, że wybór kryteriów klasyfikacyjnych w znacznym stopniu determinuje ostateczny kształt klasyfikacji. Klasyfikacje aposteriotyczne oraz opozycyjne charakteryzują się znaczną liczbą klas aktów mowy, ponadto w wypadku klasyfikacji aposteriotycznych często nie opisują one całego uniwersum mowy, czyli właściwie są jedynie prostymi typologiami. Z kolei klasyfikacje opozycyjne bywają

bardzo szczegółowe i niewątpliwie precyzyjnie uwzględniają w swojej strukturze akty mowy nietypowe oraz rzadkie, aczkolwiek istnieje ryzyko, że takie klasyfikacje będą różnicowały akty mowy na podstawie cech *stricte* językowych i gramatycznych, czyli będą to klasyfikacje aspektów lokucyjnych, a nie aktów mowy jako illokucyjnych jednostek języka. Typologie aposteriotyczne są zatem użyteczne metodologicznie jako materiał porównawczy dla podobnych typologii uzyskiwanych na podstawie analiz tekstów. Klasyfikacje opozycyjne — ze swoimi licznymi klasami — również mogą mieć zastosowanie w wypadku konieczności grupowania realizacji aktów uzyskanych w wyniku analizy tekstów. Na przeciwnym biegunie znajdują się aprioryczne klasyfikacje, na przykład Searle'a. Mają one zwykle ograniczoną do kilku liczbę klas, które zostały wyodrębnione na podstawie wybranych — istotnych dla autora — kryteriów. Cechuje je z pewnością przejrzystość, jednak wyzwaniem może być ich implementacja w pracy badawczej ze względu na trudności z zaklasyfikowaniem realizacji aktów mowy z pogranicza klas.

4. Prace analityczne

Oprócz prac teoretycznych istotne dla rozwoju pragmatyki były liczne prace analityczne, których autorzy próbowali dokonać opisu aktów mowy na materiale językowym. Dominujące w tym zakresie są dwa podstawowe ujęcia: starsze — *Cross-Cultural Study of Speech Act Realization Patterns* (CCSARP) oraz nowsze — gramatyka lokalna (*local grammar*). Prowadzenie analiz materiałowych opartych na ugruntowanej, dobrze opisanej metodologii daje istotną możliwość porównywania wyników prowadzonych przez różnych badaczy na różnych tekstach w różnych językach.

4.1. *Cross-Cultural Study of Speech Act Realization Patterns* (CCSARP)

Nurt CCSARP można ogólnie scharakteryzować jako podejście z ugruntowaną i złożoną metodologią, które dąży do wyodrębnienia i opisu schematów realizacji poszczególnych aktów mowy. Metodologia ta należy do nurtu badań kulturowych, gdzie na szczególną uwagę zasługuje praca Shoshany Blum-Kulki i Elite Olshtain *Requests and Apologies: A Cross-Cultural Study of Speech Act Realization Patterns* (CCSARP) (1984: 196–213). W pracy tej dla badanych aktów mowy — prośb (*requests*) i przeprosin (*apologies*) — stosowany jest ogólny opis struktury aktu mowy, składający się z trzech podstawowych elementów: określenia adresata (*adres term*), części zasadniczej aktu mowy (*head act*) oraz uzupełnienia (*adjunct*). W oryginalnym badaniu materiał językowy był zbierany w formie kwestionariusza od natywnych użytkowników ośmiu języków i dialektów (duńskiego, amerykańskiego, australijskiego i brytyjskiego angielskiego, kanadyjskiego francuskiego, niemieckiego, hebrajskiego i argentyńskiego hiszpańskiego) oraz nienatywnych użytkowników trzech języków (angielskiego w Danii, Niemczech i USA, niemieckiego w Danii oraz

hebrajskiego w Izraelu). Metodologia CCSARP powstała jako jedna z pierwszych, która pozwalała na analizę struktury realizacji aktów mowy oraz zestawiała wyniki dla natywnych i nienatywnych użytkowników różnych języków (Blum-Kulka, Olsh-tain 1984; Blum-Kulka, House, Kasper 1989; Rose 1992).

Tak prowadzone badania dają możliwość porównywania otrzymanywnych wyników między różnymi językami. W ostatnich latach powstawały opracowania w nurcie CCSARP dla różnych natywnych i nienatywnych użytkowników języków, na przykład tajskiego i chińskiego (Yang, Wannaruk 2019; Yang 2016), indonezyjskiego (Dewi 2016), kuwejskiego arabskiego (AlMujaibel, Gomaa 2022). Większość prac dotyczy badań kulturowych oraz problemu dwujęzyczności, ale zdarzają się takie wyjątki jak praca Corinne Denoyelle, w której metodologia wykorzystywana jest do badań diachronicznych francuszczyzny XVI i XVII wieku (Denoyelle 2017). Obecnie pojawiają się również liczne badania z zakresu *gender studies*, na przykład dla użytkowników bengalskiego (Sikder 2021) czy też badania dotyczące arabskiego, jak choćby jordańskiego arabskiego (Al-Sallal, Ahmed 2020) oraz saudyjskiego arabskiego i angielskiego (Qari 2019).

Prezentowany tu przegląd publikacji to jedynie niewielki wycinek wszystkich prac w nurcie CCSARP i przedstawia zaledwie kilka wybranych tytułów opublikowanych po 2015 roku. Badania z wykorzystaniem tej metodologii opisu były prowadzone również w Polsce, na przykład na materiale Polskiego Korpusu Listów Pożegnalnych (Zaśko-Zielińska 2014). Pojawiały się też kulturowe badania porównawcze z udziałem języka polskiego w zestawieniu z angielskim i węgierskim (Suszczyńska 1999) oraz angielskim, niemieckim i rosyjskim (Ogiermann 2009). Ponadto język polski wspomniany jest jako jeden z przykładów w tekście teoretycznym dotyczącym użyteczności CCSARP w badaniach błędów pragmatycznych (Reynolds 1995). W innych tekstach, których tutaj nie wymieniam, polski jest przywoływany jedynie przy okazji omawiania artykułu Ogiermann (2009) lub innych prac niezwiązanych bezpośrednio z CCSARP.

Badania CCSARP są krytykowane ze względu na charakter badanego materiału językowego, ponieważ oryginalna metodologia zakładała prowadzenie badań ankietowych, a zatem schematy realizacji aktów mowy były opisywane na podstawie tekstów preparowanych czy też prowokowanych za pomocą odpowiednich pytań. Metodologia ta może jednak być wykorzystywana z powodzeniem również w badaniach na zbiorach autentycznych tekstów, co pokazuje wskazana wcześniej praca Moniki Zaśko-Zielińskiej (2014).

4.2. Gramatyka lokalna (*local grammar*)

W badaniach aktów mowy obok CCSARP wykorzystywana jest również teoria gramatyki lokalnej. Powstała ona na bazie lingwistyki w opozycji do generatywizmu, dążącego do uniwersalnego i globalnego opisu języka (Gross 1997). Gramatyka lokalna koncentruje się na opisie języka w użyciu, czyli nie opisuje uniwersalnych za-

sad językowych, lecz poddaje analizie pojedyncze wypowiedzenia (Hunston 2002: 178). Zdaniem zwolenników gramatyki lokalnej klasyczny opis składniowy nie pozwala w pełni wydobyć istoty poszczególnych wypowiedzeń. Gramatyka lokalna uwzględnia w opisie języka aspekty semantyczny i pragmatyczny na równi z syntaktycznym. Stawia wyodrębnianie funkcjonalnych elementów tekstu ponad wyodrębnianie elementów wyłącznie formalnych. Takie założenia są tożsame z założeniami teorii Jacoba Meya, który również przesuwają w analizie językowej na pierwszy plan aspekt pragmatyczny wypowiedzi.

Ponadto według Johna Sinclaira (1991, 2004) — opis pojedynczej gramatyki lokalnej jest właściwy tylko jednemu typowi wypowiedzeń. Takie założenie współgra z teorią aktów mowy i daje możliwość uchwycenia indywidualnego charakteru każdego aktu na poziomie jego struktury, składającej się z odpowiednio etykietowanych elementów funkcjonalnych.

W literaturze anglojęzycznej istnieją opisy niektórych aktów mowy wykonane z wykorzystaniem założeń gramatyki lokalnej. Hang Su w artykule *Local grammars of speech acts: An exploratory study* (2017b) opisuje prośbę (*request*), wydzielając wszystkie możliwe w jej strukturze elementy, którym przypisuje funkcjonalne etykiety, a następnie na podstawie analizowanego materiału wyznacza dziesięć różnych wzorów struktury takiego aktu mowy. Susan Hunston i John Sinclair w artykule *Towards a local grammar of evaluation* (2000) przedstawiają podobną analizę dotyczącą oceny (*evaluation*). O ocenie pisali również Hunston i Su (2019). Sinclair wraz z Geoffem Barnbrookiem wykorzystywali gramatykę lokalną do analizy definicji (*definition*) (Barnbrook, Sinclair 1995; Branbrook 2002) — podobnie Hang Su z Yimin Zhang (Zhang, Su 2022). Winnie Cheng i Tiffany Ching analizowali wyjaśnienia (*disclaimer*) (Cheng, Ching 2016). Pojawiają się również teksty dotyczące przeprosin (*apology*) (Su, Wei 2018; Su 2017a) oraz podziękowań (*thanking*) (Su 2018). W ostatnich latach podejmowane są również próby prowadzenia badań diachronicznych z wykorzystaniem teorii gramatyki lokalnej (Su 2020; Su, Zhang, Lu 2021).

Badania pokazują, że metody gramatyki lokalnej są użyteczne w analizie aktów mowy i umożliwiają uwzględnienie składników pragmatycznych i semantycznych obok analizy składniowej. Gramatykę lokalną od innych ujęć badania aktów mowy odróżnia ponadto sposób gromadzenia materiału badawczego, ponieważ są to zwykle badania korpusowe na naturalnych tekstach — inaczej niż w wypadku CCSARP. Tak zbierany materiał umożliwia jednoczesne badanie bardziej zróżnicowanych, zrównoważonych i reprezentatywnych tekstów od większej grupy nadawców itp., czyli daje możliwość korzystania z wszelkich zalet językoznawstwa korpusowego. Stosowanie metod gramatyki lokalnej — podobnie jak w wypadku CCSARP — umożliwia porównywanie wyników badań nie tylko uzyskiwanych na gruncie różnych języków, lecz także różnych gatunków, cech socjologicznych użytkowników języka itp.

4.3. Inne podejścia

Oprócz dwóch podstawowych nurtów badania aktów mowy opisanych we wcześniejszych częściach liczne są prace, które nie korzystają z jednej tak ściśle ugruntowanej metodologii. Często koncentrują się one na opisie określonego typu aktów mowy. Wśród prac tego typu warto wskazać na przykład prace Agnieszki Rosińskiej-Mamej poświęcone prośbie: *Ile jest aktów w makroakcie mowy, czyli o najczęstszych sposobach realizacji prośb we współczesnym języku polskim* (Rosińska-Mamej 2014), „*Przepraszam, ma pan może długopis?*”. *Prośba we współczesnej polszczyźnie* (Rosińska-Mamej 2019); oraz prace innych autorów: *Akt mowy „przepraszania” w języku polskim i rosyjskim: Studium pragmatolingwistyczne* (Kozicka-Borysowska 2009), *Obietnica jako komisywny akt mowy w języku polskim i rosyjskim: Aspekt pragmatolingwistyczny* (Komorowska 2020) czy liczne prace Danuty Pytel-Pandey dotyczące aktów dyrektywnych (Pytel-Pandey 2011, 2012, 2013, 2015, 2020). Ponadto można by tu również umieścić znaczną część prac wymienionych w dalszych fragmentach tego artykułu, które jednak się tu nie znalazły, ponieważ zwykle łączą ujęcie pragmatyczne z innymi.

5. Teoria aktów mowy a inne dyscypliny i nurty badawcze

Filozofia języka, ze względu na obiekt swojego zainteresowania, wielokrotnie silnie wpływała na inne dyscypliny — w szczególności językoznawstwo oraz literaturoznawstwo — o ile na pewnym etapie ich rozwoju w ogóle można je od filozofii oddzielić. Aby nie sięgać do starożytności, wystarczy wskazać chociażby Ludwiga Wittgensteina lub wspomnieć filozofię umysłu jako podstawę językoznawstwa kognitywnego. Podobnie teoria zapoczątkowana przez Johna L. Austina miała duży wpływ na różne dyscypliny — nie tylko językoznawstwo. Oczywiście prezentowane prace są jedynie pewnym wyborem spośród liczniejszej grupy opracowań, ponadto część z nich ma charakter interdyscyplinarny pozwalający przypisać je również do innych dziedzin i dyscyplin niż wskazane wcześniej. To jednak, co je łączy, to fakt, że nie koncentrują się one wyłącznie na pragmatycznym poziomie języka, ale wykorzystują go w celu dopełnienia innych aspektów analizy tekstu lub zupełnie wykraczają poza językoznawstwo.

Opisane tutaj powiązania między teorią aktów mowy a innymi dyscyplinami stanowią jedynie wybór, który nie może być kompletny⁹. Wskazane zostały jedynie te dyscypliny i nurty badawcze, które są bliskie lingwistyce lub bardzo odległe od filozofii języka (na przykład psychologia), aby ukazać również, jak daleko sięgają granice użyteczności teorii aktów mowy. Ponadto w niektórych wypadkach wska-

⁹ Jak różnie mogą być postrzegane powiązania teorii aktów mowy i całej pragmatyki z innymi dyscyplinami pokazuje między innymi Levinson w siódmym rozdziale *Pragmatyki* (Levinson 1980).

zanie powiązań między dyscyplinami jest trudne, szczególnie wtedy, gdy związek jest ścisły i dyscypliny stanowią pewne kontinuum — jak na przykład w wypadku pragmatyki i semantyki.

5.1. Językoznawstwo — badania kulturowe

Analiza i opis pragmatycznego poziomu języka pozwala ją wskazywać różnice i podobieństwa między językami, a co za tym idzie również kulturami, w których używa się tych języków. Jest to spójne z głównymi założeniami językoznawstwa kognitywnego czy też lingwistyki kulturowej i etnolingwistyki, przenikających się niekiedy z socjo- i psycholingwistyką oraz badaniami nad dwujęzycznością czy wielojęzycznością. W tej części artykułu pomijam opracowania w nurcie CCSARP, które również wpisują się w obszar badań kulturowych, ponieważ zostały one opisane wcześniej.

Na gruncie polskim można wskazać liczne prace poświęcone aktom mowy, które ukazują się na łamach czasopism takich jak „Język a Kultura” czy „Etnolingwistyka”. W ciągu kilku ostatnich lat ukazało się tam kilkanaście artykułów, w których poruszana jest problematyka aktów mowy i wykorzystania aktów mowy do badań kulturowych. Wskazać tu należy: *Podziękowania i przeprosiny w języku i kulturze japońskiej* (Kaczmarek 2007), *Wyznanie miłosne jako akt mowy. Tabu — konwencja — detabuizacja (?)* (Jędrzejko, Kita 2009), *O elementach idiolektu w przekładzie* (Szerszunowicz 2011), *Wybrane akty etykiety językowej w polszczyźnie ukraińskich studentów* (Krawczuk 2012), *Językoznawstwo korpusowe w badaniach aktów mowy. Studium pilotażowe na przykładzie dyrektyw w podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego* (Zarzewny 2012), *Jak rekonstruować kanon wartości narodowych i europejskich?* (Bartmiński, Grzeszczak 2014), *Stylizacja mocy. Perswazyjność gatunków mowy* (Wasilewski 2014), *Przejawy świadomości językowej w zakresie stosowania perswazyjnych aktów mowy w średniopolskich diariuszach sejmowych* (Dawidziak-Kładoczna 2018), *Socjo- i psycholingwistyczne czynniki wielojęzyczności (analiza zachowań językowych młodego pokolenia Polaków na Litwie)* (Geben 2018), *O miejscu i roli życzenia w ludowym modelu grzecznościowym* (Gierczak 2021).

Z badaniami kulturowymi — w szczególności z problemami nauczania poziomu pragmatycznego języka oraz wielojęzyczności — wiąże się wykorzystanie teorii aktów mowy w glottodydaktyce. Na ten temat w ostatnim czasie powstało wiele prac, wśród których — oprócz artykułów wskazanych wcześniej — można wymienić następujące polskie tytuły: *Grzeczność językowa w polszczyźnie cudzoziemców. Wybrane zagadnienia* (Żurek 2008), „*Co przez to rozumiesz?*” — kilka uwag o roli i rozwijaniu kompetencji pragmatycznej w języku obcym (Podpora-Polit 2013), *Gatunki wypowiedzi w kontekście glottodydaktycznym* (Dunin-Dudkowska 2018). Nurt badań glottodydaktycznych jest również reprezentowany przez prace dotyczące nauczania jako obcych innych języków niż polski — głównie angielskiego: *Strate-*

gies for learning and performing L2 speech acts (Cohen 2005), *Teaching Speech Acts* (Milleret 2007), *The effects of direct and indirect speech acts on native English and ESL speakers' perception of teacher written feedback* (Baker, Bricker 2010), *Robot-assisted instruction of L2 pragmatics: Effects on young EFL learners' speech act performance* (Alemi, Haeri 2020), *Interlanguage pragmatic learning strategies (IPLS) as predictors of L2 speech act knowledge: A case of Iranian EFL learners* (Derakhshan, Malmir, Greenier 2021), *Native-Like Performance of Pragmatic Features: Speech Acts in Spanish* (Matos, Cohen 2021).

Podczas omawiania stanu badań kulturowych nie można pominąć licznych prac Anny Wierzbickiej, która poświęcała wiele miejsca badaniom aktów mowy (Wierzbicka 1973, 1983, 1986, 1987, 1991, 1999). Nie są to prace najnowsze, ale należy je wskazać jako kluczowe dla rozwoju dyscypliny.

5.2. Językoznawstwo — tekstologia i genologia

Teoria aktów mowy — opisując ponad- czy raczej pozazdaniowe jednostki systemu językowego — stała się również obiektem zainteresowania językoznawców zajmujących się tekstem. Poziom czy też aspekt pragmatyczny komunikatu jest jednym z istotnych elementów analizy językowej tekstu. Trudno sobie wyobrazić pełny opis tekstologiczny bez informacji przynajmniej o rolach nadawczo-odbiorczych uczestników komunikacji. Świadczy o tym chociażby obecność tekstów pragmatycznych w podstawowych podręcznikach akademickich do tekstologii, tekstologicznych monografiach i zbiorach artykułów, które częściowo zostały wskazane we wcześniejszych fragmentach artykułu.

Akty mowy cieszą się również zainteresowaniem genologii, gdzie są opisywane w dwóch kontekstach — jako elementy struktury gatunkowej tekstu oraz jako byty genologiczne. Wielu badaczy postrzega akty mowy w sposób analogiczny do innych jednostek genologicznych i umieszcza je w jednym szeregu z gatunkami (o różnych przydawkach: tekstów, użytkowymi, literackimi, mowy) oraz genrami mowy — jak pisze Swales (2004: 66, za: Fishelov 1993: 85): „zarówno za pomocą aktów mowy jak i gatunków radzimy sobie z zasadami organizacji języka w użyciu”¹⁰.

Krytycznie do posługiwania się terminem *aktu mowy* w kontekście genologicznym odniosła się Anna Wierzbicka w artykule *Genry mowy* (1983)¹¹. Badaczka wskazuje tam między innymi, że

przeglądając listy rozmaitych „aktów mowy” omawianych w literaturze lingwistycznej trudno się oprzeć wrażeniu, że „akt mowy” jest nie tylko pojęciem nigdy nie zdefiniowanym, ale również nie dającym się zdefiniować; że jest to w istocie pojęcie heterogeniczne, rzekomy produkt wyzwolenia pragmatyki ze sztywnych ram „martwego” opisu gramatycznego, a w istocie krzyżówka pojęcia

¹⁰ „in both literary genres and speech acts (such as ordering, asking, promising) we are dealing with the organizing principles of language use” (przekład własny).

¹¹ W późniejszym przedruku artykułu z 2004 roku w zbiorze artykułów *Akty i gatunki mowy* akapity wstępne zawierające cytowane przeze mnie fragmenty opuszczono.

czysto gramatycznego — „zdania” — z nieśmiało, niezdecydowanie i niekonsekwentnie lansowanym pojęciem werbalnej interakcji ludzi — użytkowników języka. (Wierzbicka 1983: 126)

W zamian Wierzbicka proponuje posługiwanie się zaczerpniętym z Bachtina¹² terminem *genr mowy* jako jaśniejszym, gdyż słowo *genre* (czy też *gatunek*) wyklucza w analizie perspektywę zdania, częstą przy badaniach aktów mowy. Na pewnej płaszczyźnie należy się z Wierzbicką zgodzić — wciąż po części aktualne są jej obserwacje, jeśli chodzi o niejasności terminologiczne oraz nieściśłość stosowanych metod badawczych. W wypadku niektórych badań trudno dociec, dlaczego autorzy decydują się na użycie właśnie terminu *akt mowy* lub *genre/gatunek mowy*. Należałoby w takich wypadkach sięgnąć po definicję Searle’a, który akt mowy określa podstawową jednostką komunikacji i wiąże go z intencją nadawcy (por. 1. *Podstawy teorii aktów mowy*). Można zatem dowolny tekst podzielić na nieredukowalne pod względem intencji nadawcy jednostki — akty mowy właśnie. Jeśli dany tekst (reprezentujący dany gatunek) daje się podzielić tylko na jeden akt mowy, wówczas akt mowy oraz tekst pokrywają się, jednak nie są tożsame, gdyż stanowią różne jednostki języka — podobnie jak jednozdaniowy tekst i zdanie również tym samym nie są. Aby jednak uzmysłowić sobie realność problemu, wystarczy zacytować dowolną listę aktów mowy, na przykład: żądanie, nakaz, zakaz, rozkaz, komenda, polecenie, regulamin, przykazanie, przymuszenie, szantaż, groźba, zarządzenie, recepta, przepis, propozycja, pobudzenie/zachęta, prośba, błaganie, wskazówka, rada, przestroga, instrukcja, ostrzeżenie (Pytel-Pandey 2017). Bez zdefiniowania wskazanych na liście jednostek języka trudno rozstrzygnąć, czy są to akty, czy gatunki, jednakże intuicyjnie można przypuszczać, że regulamin czy zarządzenie dają się redukować do mniejszych pod względem intencji jednostek językowych i same są gatunkami, a ich realizacje — tekstami. Ponadto w wypadku aktów mowy lepiej sprawdza się klasyfikowanie ich na podstawie intencji właśnie niż na podstawie list czasowników czy też typów teksów, w których występują (por. 3. *Klasyfikacje aktów mowy*).

Temat aktów mowy jest poruszany w pracach tekstologicznych i genologicznych, w których badacze analizują miejsce niektórych aktów mowy w strukturze gatunku lub w konkretnych tekstach — wśród kilku najnowszych ogłoszonych w języku polskim można wskazać: *Gatunki mowy i akty mowy: skarga i oskarżenie* (Opoka 2006), *Deklaracja jako akt mowy i gatunek tekstu* (Wolińska 2009), *Kondolencje w polszczyźnie. Definicja — kontekst pragmatyczny — wzorzec gatunkowy* (Rogalska 2015), a wśród opublikowanych w innych językach: *An analysis of directive speech acts by Searle theory in “Sleeping Beauty” movie script* (Della, Sembiring 2018), *Formy realizacji aktu mowy ODMAWIENIE w języku niemieckim na przykładzie listów odmownych na podanie o pracę* (Szczęk 2021).

¹² Anna Wierzbicka wskazuje pracę Bachtina (1979) jako źródło terminu. Bachtinowski termin przyjął się na gruncie polskim raczej jako *gatunek mowy*, aczkolwiek wciąż funkcjonuje termin *genr mowy*. *Gatunek mowy* i *genre mowy* bywają różnie używane w opracowaniach: jednakże zwykle *gatunek mowy* ma znaczenie nieco szersze, a jako *genre mowy* nazywa się gatunek opisywany za pomocą metody semantyki elementarnych jednostek znaczeniowych (por. Wojtak 2019).

Pojawiają się również prace opisujące gatunki lub podobne byty genologiczne przez wskazanie składu ilościowego i jakościowego aktów mowy, które je budują: *Lekcja jako zespół edukacyjnych aktów mowy* (Kawka 1994), *Using Speech Acts to Categorize Email and Identify Email Genres* (Goldstein, Sabin 2006), *List jako gatunek wypowiedzi — między funkcją pragmatyczną a estetyczną listu* (Tuszyńska 2013), *Speech Acts in Written Advertisements: Identification, Classification and Analysis* (Simon, Dejica-Cartis 2015), *Analysis of Speech Act Patterns in Two Egyptian Inaugural Speeches* (Sameer 2017).

5.3. Retoryka, pedagogika i analiza dyskursu

Teoria aktów mowy wykorzystywana jest również w badaniach z pogranicza językoznawstwa i literaturoznawstwa — szczególnie dotyczących retoryki. Badania retoryczne korzystające z teorii Austina dotyczą analiz klasycznych tekstów perswazyjnych, czyli wszelkiego rodzaju mów, lub badania środków perswazyjnych w różnych tekstach. Do pierwszej grupy badań można zaliczyć prace analizujące z perspektywy aktów mowy na przykład przemówienia sejmowe (czy też szerzej — parlamentarne), teksty umieszczane na drukach ulotnych i inne teksty polityczne.

Na gruncie polskim można tu wskazać na przykład prace: *Między kurtuazją a deprecjacją. Formy adresatywne jako środek retoryczny w polemicznym dyskursie politycznym* (Kostro, Wróblewska-Pawlak 2011), *Współczesny polski dyskurs sejmowy* (Majkowska 2012), *Ulotki propagandowe z okresu II wojny światowej jako specyficzna forma komunikacji politycznej i łączności władz z obywatelami. Analiza wybranych zjawisk tekstowych, pragmatycznych i stylistycznych* (Poprawa 2020), *Projekt Słownika haseł politycznych (1918–2018)* (Śleziak 2020), a na gruncie parlamentaryzmu brytyjskiego: *Speech acts and rhetorical practices in parliamentary question time* (Ilie 2010). Można też jako przykład tego nurtu wskazać diachroniczne badania Małgorzaty Dawidziak-Kładocznej opisywane w takich pracach, jak *Językowe aspekty kultury politycznej Sejmu Wielkiego* (2012a), *Pochlebstwo jako konstytutywna cecha oracji Sejmu Wielkiego* (2012b) czy wskazywana już wcześniej *Przejawy świadomości językowej w zakresie stosowania perswazyjnych aktów mowy w średniopolskich diariuszach sejmowych* (2018).

Oczywiście badania aktów mowy nie ograniczają się wyłącznie do dyskursu politycznego, w pracach obecna jest również perspektywa pedagogiczna obejmująca wykorzystywanie aktów mowy w edukacji. Dotyczy to na przykład monografii: *O dialogu na lekcjach w szkole średniej: analiza pragmatyczno-językowa* (Skowronek 1999) czy *Akty mowy w języku nauczycieli* (Przybyła 2004). W piśmiennictwie anglojęzycznym również obecne są liczne prace dotyczące wykorzystywania aktów mowy w pedagogice. W tych badaniach dostrzec można zarówno perspektywę deskryptywną, na przykład w *Speech Acts of Classroom Interaction* (Azhari 2018), *Directive Speech Acts in Academic Discourse: Ethnography of Communication from Gen-*

der Perspective in Higher Education (Fatma et al. 2020), jak i preskryptywną, obecną na przykład w pracach Reni Gasparatou: *Emotional Speech Acts and the Educational Perlocutions of Speech* (Gasparatou 2016) czy *How to do things with words: Speech acts in education* (Gasparatou 2018). Gasparatou koncentruje się między innymi na tym, w jaki sposób emocje nauczyciela modyfikują efekt perlokucyjny komunikacji.

Ponadto w pracach anglojęzycznych funkcjonuje termin konkurencyjny wobec *aktu mowy* — *akt dyskursu* lub *akt dyskursywny* (*discourse act*). Termin ten oznacza akty mowy, które pełnią ściśle komunikacyjne i retoryczne funkcje w ramach dyskursu swojego występowania, na przykład definicje, egzemplifikacje i podsumowania w dyskursie akademickim (Su, Zhang, Lu 2021: 121).

5.4. Psychologia i logopedia

Prace powstające na gruncie psychologii i logopedii są zdecydowanie najbardziej oddalone od typowych językoznawczych ujęć problemu aktów mowy, jednakże przytaczam je tutaj, ponieważ — obok pedagogiki — są egzemplifikacją wykorzystania teorii aktów mowy w badaniach niemających autotelicznego charakteru. Przykład psychologii wyraźnie pokazuje, że teoria aktów mowy może być praktycznie wykorzystywana poza filologią. Terapia psychologiczna w postmodernistycznym ujęciu opiera się na współpracy między pacjentem a terapeutą oraz założeniu, że język umożliwia przeksztalcanie ludzkiego życia (Anderson 1997), co w pewien sposób koresponduje z funkcją performatywną aktów mowy.

Analiza aktów mowy wykorzystywana jest w psychologii przy ocenie komunikacji pacjentów w procesie terapeutycznym w celu ustalenia momentu przemiany, opisują to na przykład prace: *Language and therapeutic change: A speech acts analysis* (Reyes et al. 2008) oraz *Therapeutic verbal communication in change episodes: a comparative microanalysis of linguistic basic forms* (Krause et al. 2016).

W psychologii i logopedii teoria aktów mowy może być wykorzystywana w diagnozie zaburzeń rozwojowych dziecka. Przykładem może być praca *Differences in assertive speech acts produced by children with autism, Asperger syndrome, specific language impairment, and normal development* (Ziatas et al. 2003), której autorzy dowodzą, że skład jakościowy i ilościowy aktów mowy różni się w komunikatach wytwarzanych przez dzieci z autyzmem i zespołem Aspergera od komunikatów dzieci ze specyficznym zaburzeniem rozwoju mowy (SLI) i o niezaburzonym rozwoju. Praca ta wskazuje też, że specyficzne zaburzenie rozwoju mowy nie ma istotnego wpływu na akwizycję poziomu pragmatycznego języka. Z kolei praca *Speech acts after mild or severe childhood head injury* (Dennis, Barnes 2000) koncentruje się między innymi na badaniu związku kompetencji leksykalno-semantycznej z pragmatyczną na przykładzie dzieci z urazami głowy.

Zakończenie

Teoria aktów mowy od początku przechodziła ewolucję, która widoczna jest już w wykładach Austina. Kolejni filozofowie oraz lingwiści rozwijali ją, dostosowując do realiów funkcjonowania języka. Ostatecznie badaniami aktów mowy zajmują się nie tylko językoznawcy, lecz także specjaliści tak zwanych nauk stosowanych: pedagodzy, logopedzi czy psycholodzy. Zainteresowanie aktami mowy wynika z faktu, że znaczenie pragmatyki języka jest niepomijalne wszędzie tam, gdzie zachodzi komunikacja ludzka i gdzie jest ona przedmiotem zainteresowania naukowców. Wydaje się zatem, że potencjał wykorzystania tej teorii przez inne dyscypliny nauk stanowi pewnego rodzaju wyzwanie dla językoznawców, którzy badając język, mogą dostarczyć istotnych narzędzi innym badaczom.

Bibliografia

- Acheoah J.E., Ibileye G. (2016): *Strengths and Weaknesses of the Pragma-crafting Theory*, „American Research Journal of English and Literature” t. 2.
- Acheoah J.E., Olaleye J.I. (2016): *The Pragma-crafting Theory and Nation-building*, „Saudi Journal of Humanities and Social Sciences” t. 1, s. 7–12.
- Al-Sallal R.E., Ahmed M.O. (2020): *Gender Differences in Using Apology Strategies in Jordanian Spoken Arabic*, „International Journal of English Linguistic” t. 10, nr 6, s. 54–64, DOI: <https://doi.org/10.5539/ijel.v10n6p54>.
- Alemi M., Haeri N.S. (2020): *Robot-assisted instruction of L2 pragmatics: Effects on young EFL learners' speech act performance*, „Language Learning and Technology” t. 24, nr 2, s. 86–103.
- AlMujaihel Y.B., Gomaa Y.A. (2022): *Request Strategies in Kuwaiti Arabic and British English: A Cross-Cultural Pragmatic Study*, „Randwick International of Education and Linguistics Science (RIELS) Journal” t. 3, nr 1, s. 1–19, DOI: <https://doi.org/10.47175/rielsj.v3i1.401>.
- Anderson H. (1997): *Conversation, language, and possibilities: A postmodern approach to therapy*, New York.
- Austin J.L. (1962, 1975): *How to do Things with Words*, Oxford (wyd. pol. *Jak działać słowami* przeł. B. Chwedeńczuk, [w:] J.L. Austin, *Mówienie i poznawanie*, Warszawa 1993).
- Auwers J. van der (1980): *On the meaning of basic speech acts*, „Journal of Pragmatics” t. 4, nr 3, s. 253–264, DOI: [https://doi.org/10.1016/0378-2166\(80\)90039-9](https://doi.org/10.1016/0378-2166(80)90039-9).
- Awdiejew A. (red.) (1999): *Gramatyka komunikacyjna*, Kraków.
- Awdiejew A. (2004): *Gramatyka interakcji werbalnej*, Kraków.
- Awdiejew A., Habrajska G. (2020): *Gramatyka sensu*, Łódź.
- Azhari A.S. (2018): *Speech acts of classroom interaction*, „International Journal of Linguistics, Literature and Culture” t. 4, nr 2, s. 24–45.
- Bach K., Harnish R.M. (1979): *Linguistics Communication and Speech Acts*, Cambridge, Mass.-London.
- Bachtin M. (1979): *Estetika slovesnogo tvorčestva*, Moskwa (wyd. pol. M. Bachtin, *Estetyka twórczości słownej*, przeł. D. Ulicka, Warszawa 1986).
- Baker W., Bricker R.H. (2010): *The effects of direct and indirect speech acts on native English and ESL speakers' perception of teacher written feedback*, „System” t. 38, nr 1, s. 75–84, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.system.2009.12.007>.
- Ballmer T., Brennenstuhl W. (1981): *A study in the lexical analysis of English speech activity verbs*, Berlin.

- Barnbrook G. (2002): *Defining Language. A local grammar of definition sentences*, Birmingham.
- Barnbrook G., Sinclair J. (1995): *Parsing Cobuild Entries*, [w:] *The Languages of Definition: The Formalisation of Dictionary Definitions for Natural Language Processing*, red. J. Sinclair, M. Hoelter, C. Peters, Luxembourg, s. 13–58.
- Bartłomiejczyk M. (2016): *Face threats in interpreting: A pragmatic study of plenary debates in the European-Parliament*, Katowice.
- Bartmiński J. (red.) (2001): *Współczesny język polski*, Lublin.
- Bartmiński J., Grzeszczak M. (2014): *Jak rekonstruować kanon wartości narodowych i europejskich?*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” t. 26, s. 21–44.
- Bartmiński J., Niebrzegowska-Bartmińska S. (2009): *Tekstologia*, Warszawa.
- Bartmiński J., Niebrzegowska-Bartmińska S., Szadura J. (red.) (2004): *Akty i gatunki mowy*, Lublin.
- Blum-Kulka S., Olshtain E. (1984): *Requests and Apologies: A Cross-Cultural Study of Speech Act Realization Patterns (CCSARP)*, „Applied Linguistics” t. 5, nr 3, s. 196–213, DOI: <http://dx.doi.org/10.1093/applin/5.3.196>.
- Blum-Kulka S., House J., Kasper G. (1989): *Cross-cultural Pragmatics: Requests and Apologies*, Norwood.
- Brown P., Levinson S.C. (1987): *Politeness: Some universals in language usage*, Cambridge.
- Bublitz W., Jucker A.H., Schneider K.P. (2011–2022): *Handbooks of Pragmatics*, t. 1–14, Berlin-Boston.
- Caffi C. (1999): *On mitigation*, „Journal of Pragmatics” t. 31, nr 7, s. 881–909, DOI: [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(98\)00098-8](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(98)00098-8).
- Cap P. (2016): *Mit aktu mowy jako kategorii organizacji analizy pragmatycznej*, „Półrocznik Językoznawczy Tertium” nr 1, s. 50–60, DOI: <http://dx.doi.org/10.7592/Tertium2016.1.2.Cap>.
- Cheng W., Ching T. (2016): *‘Not a Guarantee of Future Performance’: The Local Grammar of Disclaimers*, „Applied Linguistics” t. 39, nr 3, s. 263–301.
- Cohen A.D. (2005): *Strategies for learning and performing L2 speech acts*, „Intercultural Pragmatics” t. 2, nr 3, s. 275–301, DOI: <https://doi.org/10.1515/iprg.2005.2.3.275>.
- Cole P., Morgan J. (red.) (1975): *Syntax and Semantics*, t. 3. *Speech Acts*, New York, DOI: <https://doi.org/10.1163/9789004368811>.
- Collavin E. (2011): *Speech acts*, [w:] *Handbooks of Pragmatics*, t. 1. *Foundations of Pragmatics*, red. W. Bublitz, N.R. Norrick, Berlin, DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110214260>.
- Culpeper J., Bousfield D., Wichmann A. (2003): *Impoliteness revisited: With special reference to dynamic and prosodic aspects*, „Journal of Pragmatics” t. 35, nr 10–11, s. 1545–1579, DOI: [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(02\)00118-2](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(02)00118-2).
- Dawidziak-Kładoczna M. (2012a): *Językowe aspekty kultury politycznej Sejmu Wielkiego*, Częstochowa.
- Dawidziak-Kładoczna M. (2012b): *Pochlebstwo jako konstytutywna cecha oracji Sejmu Wielkiego*, „Język a Kultura” t. 23, s. 67–81.
- Dawidziak-Kładoczna M. (2018): *Przejawy świadomości językowej w zakresie stosowania perswazyjnych aktów mowy w średniopolskich diariuszach sejmowych*, „Język a Kultura” t. 28, s. 87–99, DOI: <https://doi.org/10.19195/1232-9657.28.7>.
- Della F., Sembiring B. (2018): *An analysis of directive speech acts by Searle theory in “Sleeping Beauty” movie script*, „Journal of English Education and Teaching (JEET)” t. 2, nr 11, s. 22–27.
- Dennis M., Barnes M.A. (2000): *Speech acts after mild or severe childhood head injury*, „Aphasiology” t. 14, nr 4, s. 391–405, DOI: <https://doi.org/10.1080/026870300401423>.
- Denoyelle C. (2018): *La réalisation de l'excuse dans quelques textes littéraires préclassiques*, [w:] *Actes du colloque Diachro 8*, red. J. Glikman, D. Capin, Strasburg, s. 145–181.
- Derakhshan A., Malmir A., Greenier V. (2021): *Interlanguage pragmatic learning strategies (IPLS) as predictors of L2 speech act knowledge: A case of Iranian EFL learners*, „The Journal of Asia TEFL” t. 18, nr 1, s. 235–243, DOI: <http://dx.doi.org/10.18823/asiatefl.2021.18.1.14.235>.
- Dewi L.S. (2016): *Apology: A Cross Cultural Speech Act Realization (CCSARP) Pattern. A Case on Indonesian Seafarers*, [w:] *UNNES International Conference on ELTLT*, s. 318–324, <http://eltlt.proceedings.id/index.php/eltlt/article/download/297/324>.

- Dunin-Dudkowska A. (2018): *Gatunki wypowiedzi w kontekście glottodydaktycznym*, „Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców” nr 25, s. 111–122, DOI: <http://dx.doi.org/10.18778/0860-6587.25.10>.
- Duszak A. (1995): *On variation in news-text prototypes: Some evidence from English, Polish, and German*, „Discourse Processes” t. 19, nr 3, s. 465–483, DOI: <https://doi.org/10.1080/01638539509544927>.
- Fatma F. et al. (2020): *Directive Speech Acts in Academic Discourse: Ethnography of Communication from Gender Perspective in Higher Education*, „Indonesian Journal on Learning and Advanced Education” t. 2, nr 1, s. 27–46, DOI: <https://doi.org/10.23917/ijolae.v2i1.8829>.
- Fishelov D. (1993): *Metaphors of Genre: The Role of Analogies in Genre Theory*, University Park, PA.
- Fraser B. (1975): *Hedged Performatives*, [w:] *Syntax and Semantics*, t. 3. *Speech Acts*, red. J. Morgan, P. Cole, New York, s. 187–210, DOI: https://doi.org/10.1163/9789004368811_008.
- Fraser B. (1990): *Perspectives on politeness*, „Journal of Pragmatics” t. 14, nr 2, s. 219–236, DOI: [https://doi.org/10.1016/0378-2166\(90\)90081-N](https://doi.org/10.1016/0378-2166(90)90081-N).
- Gasparatou R. (2016): *Emotional Speech Acts and the Educational Perlocutions of Speech*, „Journal of Philosophy of Education” t. 50, nr 3, s. 319–331, DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12193>.
- Gasparatou R. (2018): *How to do things with words: Speech acts in education*, „Educational Philosophy and Theory” t. 50, s. 510–518, DOI: <https://doi.org/10.1080/00131857.2017.1382353>.
- Geben K. (2018): *Socjo- i psycholingwistyczne czynniki wielojęzyczności (analiza zachowań językowych młodego pokolenia Polaków na Litwie)*, „Język a Kultura” t. 28, s. 137–146, DOI: <https://doi.org/10.19195/1232-9657.28.11>.
- Gierczak S.K. (2021): *O miejscu i roli życia w ludowym modelu grzecznościowym*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” t. 33, s. 342–347.
- Goffman E. (1967): *Interaction ritual: Essays in face-to-face behavior*, New York, DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203788387>.
- Goldstein J., Sabin R.E. (2006): *Using Speech Acts to Categorize Email and Identify Email Genres*, „Proceedings of the 39th Annual Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS'06)”, DOI: <https://doi.org/10.1109/HICSS.2006.528>.
- Grabias S. (2001): *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin.
- Green G. (1975): *How to get people to do things with words: The whimperative question?*, [w:] *Syntax and Semantics*, t. 3. *Speech Acts*, red. J. Morgan, P. Cole, New York, s. 107–141, DOI: https://doi.org/10.1163/9789004368811_006.
- Grice P. (1975): *Logic and conversation*, [w:] *Syntax and Semantics*, t. 3. *Speech Acts*, red. J. Morgan, P. Cole, New York, s. 41–58, DOI: https://doi.org/10.1163/9789004368811_003 (wyd. pol. P. Grice, *Logika a konwersacja*, przeł. J. Wajszczuk, „Przegląd Humanistyczny” t. 21, 1977, nr 6, s. 85–99).
- Gross M. (1997): *The Construction of Local Grammars*, [w:] *Finite-state Language Processing*, red. E. Roche, Y. Schabes, Cambridge.
- Huang Y. (2006): *Pragmatics*, Oxford.
- Hunston S. (2002): *Pattern grammar, language teaching, and linguistic variation*, [w:] *Using Corpora to Explore Linguistic Variation*, red. R. Reppen, S.M. Fitzmaurice, D. Biber, Amsterdam, s. 167–183, DOI: <https://doi.org/10.1075/sc19.11hun>.
- Hunston S., Sinclair J. (2000): *Towards a local grammar of evaluation*, [w:] *Evaluation in Text: Authorial Stance and the Construction of Discourse*, red. S. Hunston, G. Thompson, Oxford, s. 156–176.
- Hunston S., Su H. (2019): *Patterns, Constructions, and Local Grammar: A Case Study of 'Evaluation'*, „Applied Linguistics” t. 40, nr 4, s. 567–593, DOI: <https://doi.org/10.1093/applin/amx046>.
- Ilie C. (2010): *Speech acts and rhetorical practices in parliamentary question time*, „Revue roumaine de linguistique” t. 55, nr 4, s. 333–342.
- Jaszczolt K. (2010): *Situated temporal reference: A case for compositional pragmatics?*, „Journal of Pragmatics” t. 42, nr 11, s. 2898–2909, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2010.06.007>.
- Jędrzejko E., Kita M. (2009): *Wyznanie miłosne jako akt mowy. Tabu — konwencja — detabuizacja (?)*, „Język a Kultura” t. 21, s. 127–144.
- „Język a Kultura” (2012): *Akty i gatunki mowy w perspektywie kulturowej*, t. 23.

- Kaczmarek M. (2007): *Podziękowania i przeprosiny w języku i kulturze japońskiej*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” t. 19, s. 239–251.
- Katz M. (2015): *Politeness theory and the classification of speech acts*, „Working Papers of the Linguistics Circle of the University of Victoria” t. 25, nr 2, s. 45–55.
- Kawka M. (1994): *Lekcja jako zespół edukacyjnych aktów mowy*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie” 168, „Prace Językoznawcze” t. 8, s. 67–75.
- Kiklewicz A. (2009): *Akty mowy: klasyfikacja dychotomiczna*, „Media — Kultura — Komunikacja Społeczna” t. 5, s. 87–110.
- Kiklewicz A. (2010): *Tęcza nad potokiem... Kategorie lingwistyki komunikacyjnej, socjolingwistyki i hermeneutyki lingwistycznej w ujęciu systemowym*, Łask.
- Kiklewicz A. (2021): *Klasyfikacja aktów mowy w ujęciu opozycyjno-hierarchicznym*, [w:] *Język „okrągły jak pomarańcza”... Pamięci Profesor Krystyny Pisarkowej w 90. rocznicę Jej urodzin*, red. T. Szczerbowski, Kraków, s. 191–205.
- Komorowska E. (2020): *Obietnica jako komisywny akt mowy w języku polskim i rosyjskim. Aspekt pragmatolingwistyczny*, [w:] *Socjologiczne badania w teorii i praktyce. Ujęcie interdyscyplinarne*, t. 8, red. J. Mampe et al., Gdańsk, s. 87–101.
- Kostro M., Wróblewska-Pawlak K. (2011): *Między kurtuazją a deprecjacją. Formy adresatywne jako środek retoryczny w polemicznym dyskursie politycznym*, „Forum Artis Rhetoricae” nr 3, s. 37–57.
- Kozicka-Borysowska Ż. (2009): *Akt mowy „przeproszenia” w języku polskim i rosyjskim. Studium pragmatolingwistyczne*, Szczecin.
- Krause M. et al. (2016): *Therapeutic verbal communication in change episodes: a comparative microanalysis of linguistic basic forms*, „Studies in Psychology” t. 37, nr 2–3, s. 514–547, DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/02109395.2016.1227575>.
- Krawczuk A. (2012): *Wybrane akty etykiety językowej w polszczyźnie ukraińskich studentów*, „Język a Kultura” t. 23, s. 165–180.
- Lakoff R. (1977): *What You Can Do with Words: Politeness, Pragmatics, and Performatives*, [w:] *Proceeding of the Texas Conference on Performatives, Presuppositions, and Implicatures*, red. A. Rogers, B. Wall, J.P. Murphy, Arlington, s. 79–106.
- Leech G.N. (1980): *Explorations in Semantics and Pragmatics*, Amsterdam.
- Leech G.N. (1983): *Principles of pragmatics*, London-New York.
- Levinson S.C. (1983): *Pragmatics*, Cambridge (wyd. pol. S.C. Levinson, *Pragmatyka*, przeł. T. Ciecierski, K. Stachowicz, Warszawa 2010).
- Majkowska A. (2012): *Współczesny polski dyskurs sejmowy*, „Językoznawstwo” nr 1 (6), s. 61–86.
- Matos M.V., Cohen A.D. (2022): *Native-Like Performance of Pragmatic Features: Speech Acts in Spanish*, „Contrastive Pragmatics” t. 3, nr 2, s. 222–251, DOI: <https://doi.org/10.1163/26660393-bja10034>.
- Mey J. (2001): *Pragmatics: An introduction*, Oxford.
- Mey J. (2007): *Developing pragmatics interculturally*, [w:] *Mouton Series in Pragmatics*, t. 1. *Explorations in Pragmatics*, red. I. Kecskes, L.R. Horn, Berlin, s. 165–190, DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110198843.3.165>.
- Mey J. (2010): *Reference and the pragmeme*, „Journal of Pragmatics” t. 42, s. 2882–2888.
- Milleret M. (2007): *Teaching speech acts*, „Journal of the Council of Less Commonly Taught Languages” t. 4, s. 29–52.
- Ogiermann E. (2009): *Politeness and in-directness across cultures: A comparison of English, German, Polish and Russian requests*, „Journal of Politeness Research” t. 5, nr 2, s. 189–216, DOI: <https://doi.org/10.1515/JPLR.2009.011>.
- Opoka J. (2006): *Gatunki mowy i akty mowy: skarga i oskarżenie: na przykładzie tekstów prawnych, prawniczych i okołoprawniczych*, cz. 1–2 (praca doktorska, Akademia Humanistyczno Ekonomiczna w Łodzi).
- Podpora-Polit E. (2013): *„Co przez to rozumiesz?” — kilka uwag o roli i rozwijaniu kompetencji pragmatycznej w języku obcym*, „Linguodidactica” t. 17, s. 147–158, DOI: <https://doi.org/10.15290/lingdid.2013.17.12>.

- Poprawa M. (2020): *Ulotki propagandowe z okresu II wojny światowej jako specyficzna forma komunikacji politycznej i łączności władz z obywatelami. Analiza wybranych zjawisk tekstowych, pragmatycznych i stylistycznych*, „Oblicza Komunikacji” t. 12, s. 73–119, DOI: <https://doi.org/10.19195/2083-5345.12.7>.
- Przybyła O. (2004): *Akty mowy w języku nauczycieli*, Katowice.
- Pytel-Pandey D. (2011): *Dyrektywne akty mowy — klasyfikacja ze względu na siłę zobowiązania do ich realizacji*, „Slavica Wratislaviensia” t. 154, s. 149–158.
- Pytel-Pandey D. (2012): *Dyrektywne akty mowy realizowane jako akty pośrednie*, „Slavica Wratislaviensia” t. 156, s. 151–158.
- Pytel-Pandey D. (2013): *Dyrektywne akty mowy w Nowym Testamencie*, „Studia Wschodniosłowiańskie” t. 13, s. 95–104.
- Pytel-Pandey D. (2020): *Dyrektywne akty mowy w języku współczesnej polityki*, [w:] *Słowiańszczyzna dawniej i dziś. Język, Literatura, Kultura. Monografia ze studiów slawistycznych IV*, red. A. Kołodziej et al., Wrocław, s. 181–191.
- Pytel-Pandey D. (2015): *Komunikacyjna charakterystyka aktów rady, ostrzeżenia i groźby*, „Slavica Wratislaviensia” t. 159, s. 357–366.
- Qari I. (2019): *The Gender of the Addressee as a Factor in the Selection of Apology Strategies: The Case of Saudi and British*, „International Journal of Society, Culture & Language” t. 7, nr 1, s. 83–95.
- Reyes L. et al. (2008): *Language and therapeutic change: A speech acts analysis*, „Psychotherapy Research” t. 18, nr 3, s. 355–362, DOI: <https://doi.org/10.1080/10503300701576360>.
- Reynolds M. (1995): *Where the trouble lies: Cross-cultural pragmatics and miscommunication*, „Papers and Studies in Contrastive Linguistics” t. 30, s. 5–15.
- Rogalska M. (2015): *Kondolencje w polszczyźnie. Definicja — kontekst pragmatyczny — wzorzec gatunkowy*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” nr 27, s. 185–200, DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/et.2015.27.185>.
- Rogers A., Wall B., Murphy J.P. (red.) (1977): *Proceeding of the Texas Conference on Performatives, Presuppositions, and Implicatures*, Arlington.
- Rose K.R. (1992): *Speech acts and questionnaires: The effect of hearer response*, „Journal of Pragmatics” t. 17, nr 1, s. 49–62, DOI: [https://doi.org/10.1016/0378-2166\(92\)90028-A](https://doi.org/10.1016/0378-2166(92)90028-A).
- Rosińska-Mamej A. (2014): *Ile jest aktów w makroakcie mowy, czyli o najczęstszych sposobach realizacji prośb we współczesnym języku polskim*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” z. 64, s. 113–126.
- Rosińska-Mamej A. (2019): *„Przepraszam, ma pan może długopis?”. Prośba we współczesnej polszczyźnie*, cz. 1. *Prośba jako makroakt mowy*, Kielce.
- Sadock J. (1975): *The Soft, Interpretive Underbelly of Generative Semantics*, [w:] *Syntax and Semantics*, t. 3. *Speech Acts*, red. J. Morgan, P. Cole, New York, s. 383–369, DOI: https://doi.org/10.1163/9789004368811_015.
- Sadock J. (1977): *Aspects of Linguistic Pragmatics*, [w:] *Proceeding of the Texas Conference on Performatives, Presuppositions, and Implicatures*, red. A. Rogers, B. Wall, J.P. Murphy, Arlington, s. 67–78.
- Sameer I.H. (2017): *Analysis of Speech Act Patterns in Two Egyptian Inaugural Speeches*, „Studies in English Language and Education” t. 4, nr 2, s. 134–147.
- Sbisà M. (2009): *Speech act theory*, [w:] *Handbook of Pragmatics Highlights*, t. 1. *Key Notions for Pragmatics*, red. J. Verschueren, J.-O. Östman, Amsterdam-Philadelphia, DOI: <https://doi.org/10.1075/hoph.1>.
- Searle J. (1968): *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge (wyd. pol. J. Searle, *Czynności mowy. Rozważania z filozofii języka*, przeł. B. Chwedeńczuk, Warszawa 1987).
- Searle J. (1976): *A Classification of Illocutionary Acts*, „Language in Society” t. 5, nr 1, s. 1–23.
- Sikder S. (2021): *Request Strategies and Gender Differences among Bangladeshi Students within Online Classrooms*, „International Journal of English Language Studies (IJELS)” t. 3, nr 9, s. 1–8, DOI: <https://doi.org/10.32996/ijels.2021.3.9.1>.

- Simon S., Dejica-Cartis D. (2015): *Speech Acts in Written Advertisements: Identification, Classification and Analysis*, „Procedia — Social and Behavioral Sciences” t. 192, s. 234–239, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.06.033>.
- Sinclair J. (1991): *Corpus, concordance, collocation*, Oxford.
- Sinclair J. (2004): *Language, corpus and discourse*, New York.
- Skowronek B. (1999): *O dialogu na lekcjach w szkole średniej: analiza pragmatyczno-językowa*, Kraków. „Słowosieć”, <http://plwordnet.pwr.wroc.pl/wordnet/>.
- Su H. (2017a): “I’m really sorry that I disappointed you:” *A local grammar of apology*, [w:] *Corpus Linguistics Conference 2017*, Birmingham.
- Su H. (2017b): *Local grammars of speech acts: An exploratory study*, „Journal of Pragmatics” t. 111, s. 72–83, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2017.02.008>.
- Su H. (2018): “Thank bloody God it’s Friday:” *A Local Grammar of Thanking*, „Corpus Pragmatics” t. 2, s. 83–105, DOI: <https://doi.org/10.1007/s41701-017-0024-9>.
- Su H. (2020): *Local grammars and diachronic speech act analysis: A case study of apology in the history of American English*, „Journal of Historical Pragmatics” t. 21, nr 1, s. 109–136, DOI: <https://doi.org/10.1075/jhp.00038.su>.
- Su H. (2021): *Changing patterns of apology in spoken British English: A local grammar based diachronic investigation*, „Pragmatics and Society”, t. 12, nr 3, s. 410–436, DOI: <https://doi.org/10.1075/ps.18031.su>.
- Su H., Wei N. (2018): “I’m really sorry about what I said:” *A local grammar of apology*, „Pragmatics” t. 28, nr 3, s. 439–462, DOI: <https://doi.org/10.1075/prag.17005.su>.
- Su H., Zhang Y., Lu X. (2021): *Applying local grammars to the diachronic investigation of discourse acts in academic writing: The case of exemplification in Linguistics research articles*, „English for Specific Purposes” t. 63, s. 120–133, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.esp.2021.05.002>.
- Suszczyńska M. (1999): *Apologizing in English, Polish and Hungarian: Different languages, different strategies*, „Journal of Pragmatics” t. 31, nr 8, s. 1053–1065, DOI: [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(99\)00047-8](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(99)00047-8).
- Swales J.M. (2004): *Research genres: Explorations and Applications*, Cambridge, DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139524827>.
- Szczęk J. (2021): *Formy realizacji aktu mowy ODMAWIANIE w języku niemieckim na przykładzie listów odmownych na podania o pracę*, „Forum Lingwistyczne” nr 8, s. 1–15, DOI: <http://doi.org/10.31261/FL.2021.08.11>.
- Szerszunowicz J. (2011): *O elementach idiolektu w przekładzie*, „Język a Kultura” t. 22, s. 71–87.
- Śleziak M. (2020): *Projekt Słownika haseł politycznych (1918–2018)*, [w:] *Leksykografia w różnych kontekstach*, t. 2, red. M. Bańko, W. Decyk-Zięba, E. Rudnicka, Warszawa, s. 289, DOI: <https://doi.org/10.31338/uw.9788323541677>.
- Tabakowska E. (2001): *Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*, Kraków.
- Tuszyńska M. (2013): *List jako gatunek wypowiedzi — między funkcją pragmatyczną a estetyczną listu*, [w:] *Tekst — akt mowy — gatunek wypowiedzi*, red. U. Sokólska, Białystok, s. 393–400.
- Vazquez-Orta I. et al. (2001): *Działanie za pomocą słów: pragmatyka*, [w:] *Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*, przeł. J. Świątek, red. E. Tabakowska, Kraków, s. 203–241.
- Vendler Z. (1972): *Res Cogitans: A Study in Rational Psychology*, Ithaca.
- Verschuieren J., Östman J.-O. (2009–2011): *Handbook of Pragmatics Highlights*, t. 1–11, Amsterdam-Philadelphia, DOI: <https://doi.org/10.1075/hoph>.
- Wasilewski J. (2014): *Stylizacja mocy. Perswazyjność gatunków mowy*, „Język a Kultura” t. 24, s. 179–215.
- Wierzbička A. (1973): *Akty mowy*, [w:] *Semiotyka i struktura tekstu*, red. M.R. Mayenowa, Wrocław.
- Wierzbička A. (1983): *Genry mowy*, [w:] *Tekst i zdanie. Zbiór studiów*, red. T. Dobrzyńska, E. Janus, Wrocław (przedruk [w:] *Akty i gatunki mowy*, red. J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura, Lublin 2004).

- Wierzbicka A. (1986): *Analiza lingwistyczna aktów mowy jako potencjalny klucz do kultury*, [w:] *Problemy wiedzy o kulturze. Prace dedykowane Stefanowi Żółkiewskiemu*, red. A. Brodzka, M. Hopfinger, J. Lalewicz, Warszawa, s. 103–114.
- Wierzbicka A. (1987): *English Speech Act Verbs: Semantic Dictionary*, Sydney.
- Wierzbicka A. (1991): *Cross-cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction*, Berlin-New York, (wyd. 2, 2003, DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110220964>).
- Wierzbicka A. (1999): *Język, umysł, kultura*, red. J. Bartmiński, Warszawa.
- Wojtak M. (2019): *Wprowadzenie do genealogii*, Lublin.
- Wolińska O. (2009): *Deklaracja jako akt mowy i gatunek tekstu*, [w:] *Języki zachodniosłowiańskie w XXI wieku*, t. 3. *Współczesne języki słowiańskie*, red. O. Wolińska, M. Szymczak-Rozlach, Katowice, s. 255–272.
- Yang L. (2016): *A cross-cultural pragmatic study of the speech act of complaint by native speakers of Thai and Chinese using English as a lingua franca* (praca dyplomowa, Suranaree University of Technology, <http://sutir.sut.ac.th:8080/jspui/handle/123456789/7696>).
- Yang L., Wannaruk A. (2019): *A cross-cultural pragmatic study of the speech act of complaining by native Thai and Chinese speakers*, „Kasetsart Journal of Social Sciences” t. 40.
- Yule G. (1996): *Pragmatics*, Oxford.
- Zarzczyński G. (2012): *Językoznawstwo korpusowe w badaniach aktów mowy. Studium pilotażowe na przykładzie dyrektorów w podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego*, „Język a Kultura” t. 23, s. 501–512.
- Zaśko-Zielińska M. (2014): *Apologizing — How Genre Affects the Changes in the Speech Act*, „International Journal of Language and Literature” t. 2, nr 3, s. 69–82.
- Zdunkiewicz D. (1988): *Pojęcie implikatury w językoznawstwie — przegląd najważniejszych stanowisk*, „Poradnik Językowy” z. 9–10, s. 627–645.
- Zhang Y., Su H. (2022): *“We define X as...”: A local grammar of definition in linguistics research articles and its pedagogical value*, „Journal of English for Academic Purposes” t. 59, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jeap.2022.101143>.
- Ziatas K., Durkin K., Pratt Ch. (2003): *Differences in assertive speech acts produced by children with autism, Asperger syndrome, specific language impairment, and normal development*, „Development and Psychopathology” t. 15, nr 1, s. 73–94, DOI: <https://doi.org/10.1017/S0954579403000051>.
- Żurek A. (2008): *Grzeczność językowa w polszczyźnie cudzoziemców. Wybrane zagadnienia*, Łask.
- Żydek-Bednarczuk U. (2005): *Wprowadzenie do lingwistycznej analizy tekstu*, Kraków.

Speech acts: Theory evolution in the 21st century (interdisciplinary recognition)

Summary

The article presents the state of research on speech acts. It consists of several parts. In Part 1, the source theories developed in the philosophy of language are presented. In Part 2, the author focuses on the development of speech act theory in the twenty-first century, with particular emphasis on the work of Jacob Mey. Part 3 contains a characterisation of speech act classification. Part 4 presents the two dominant analytical approaches in recent years: the CCSARP (Cross-Cultural Study of Speech Act Realization Patterns) and local grammar. Part 5 provides an overview of the works by research discipline: cultural studies; textology and linguistic genealogy; rhetoric, pedagogy and discourse analysis; psychology and speech therapy.

Keywords: speech act, pragmatics, CCSARP, Cross-Cultural Study of Speech Act Realization Patterns, local grammar, research review.